

Lesgeven vanuit hoge verwachtingen

Handreiking voor leraren

Lisa Gaikhorst, Olmo van der Mast, Denise Stolker, Kylie Gelderman, Rosemarijn van Caspel, Anne-Marie van Muijen, Minggus Hentzepeter en Inti Soeterik
woa.kohnstamminstituut.nl

WOA werkplaats onderwijsonderzoek amsterdam

NRO NATIONAAL REGIEORGAAN ONDERWIJSONDERZOEK

Foto omslag: Kylie Gelderman (leraar) en Elin

Lesgeven vanuit hoge verwachtingen

Handreiking voor leraren

Lisa Gaikhorst, Olmo van der Mast, Denise Stolker, Kylie Gelderman, Rosemarijn van Caspel, Anne-Marie van Muijen, Minggus Hentzepeter en Inti Soeterik
woa.kohnstamminstituut.nl

WOA werkplaats onderwijsonderzoek amsterdam

NRO NATIONAAL REGIEORGAAN ONDERWIJSONDERZOEK

Inhoud

Inleiding 7

1. Waarom aandacht voor hoge verwachtingen? 8

2. Hoe pak je het aan? 8

3. Wat zijn belangrijke randvoorwaarden? 13

4. Meer weten? 14

KLASSENCHALLENGE

Inleiding

De verwachtingen die leraren hebben van hun leerlingen, zijn van invloed op de leerprestaties. Zijn die verwachtingen hoog, dan gaan leerlingen zich hiernaar gedragen en gaan ze beter presteren. Het is daarom belangrijk dat je als leraar hoge verwachtingen hebt van je leerlingen. Maar hoe pak je dat aan? Hoe geef je onderwijs vanuit hoge verwachtingen? En wat zijn essentiële randvoorwaarden voor succes? Deze handreiking geeft antwoorden op deze vragen. De inzichten zijn gebaseerd op een driejarig onderzoek naar gelijke onderwijskansen, uitgevoerd in de Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam (WOA).

1. Waarom aandacht voor hoge verwachtingen?

Uit onderzoek blijkt dat de verwachtingen van leraren invloed hebben op de leerprestaties van leerlingen[1,2]. Als kinderen aanvoelen dat de leraar geen hoge verwachtingen van hen heeft, dan gaan zij zich daarnaar gedragen. Dit wordt het 'Pygmalioneffect'[3] genoemd. Leraren zijn zich niet altijd bewust van de verwachtingen die zij hebben van verschillende leerlingen[4].

Enkele (inter)nationale studies laten zien dat leerkrachten (onbewust) stereotype beelden en vooroordelen hebben over leerlingen met een migratieachtergrond en/of leerlingen uit lagere sociale milieus, en dat zij van deze kinderen lagere verwachtingen hebben dan van kinderen uit hogere sociale milieus[5]. Professionaliseringsinterventies kunnen leraren helpen om zich bewust te worden van zulke verwachtingen en om op basis hiervan hun handelen bij te stellen. Wanneer zij hun leerlingen vervolgens vanuit hogere verwachtingen benaderen, heeft dat een gunstig effect op de motivatie en het zelfvertrouwen van de leerlingen en uiteindelijk ook op hun prestaties. Hier ligt dus een belangrijke kans om onderwijsongelijkheid te bestrijden.

2. Hoe pak je het aan?

In de Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam (WOA) hebben basisschoolleerkrachten en onderzoekers op basis van theorie over wat werkt/effectief is, gezamenlijk een hoge-verwachtingen-aanpak ontwikkeld. Deze aanpak bestaat uit een aantal stappen en aanpakken die als voorbeeld kunnen dienen voor andere scholen en leerkrachten. Het gaat om de volgende stappen en aanpakken/activiteiten:

Stap 1: Bewustwording van de kracht van hoge verwachtingen

Allereerst is het belangrijk dat je je als leraar bewust wordt van de kracht van hoge verwachtingen. Dit kun je bijvoorbeeld doen door (liefst samen met collega's) literatuur te raadplegen waarin de resultaten van het werken vanuit hoge verwachtingen worden beschreven. Je kunt daarvoor de volgende bronnen gebruiken:

- Filmpje van Rubie-Davies (met theoretische onderbouwing en werkvormen): https://www.youtube.com/watch?v=8-CHJ-ZQgIM
- Website met een theoretische onderbouwing, een poster en infographic over hoge leerkrachtverwachtingen: https://www.onderwijskennis.nl/artikelen/leidraad-onderwijs-vanuit-hoge-verwachtingen

1 Denessen, 2017
2 Van der Bergh, 2018
3 Rosenthal & Jacobson, 1968
4 Geven, Batruch, & Van der Werfhorst, 2018
5 Rubie-Davies, 2014

- Professionaliseringspalet Hoge Verwachtingen (met literatuur en werkvormen): https://fontys.nl/Over-Fontys/Fontys-Opleidingscentrum-Speciale-Onderwijszorg/Afstemmen-op-diversiteit/-Verwachtingen.htm

"We hebben met collega's eerst een bijeenkomst gehad waarin we theorie met elkaar hebben besproken. Dat het ook echt is aangetoond, is bewezen dat als je hoge verwachtingen hebt, dat een leerling daardoor vaker ook beter scoort. Pas daarna hebben we plannen gemaakt om er concreet mee aan de slag te gaan in de klas. Het samen met elkaar verdiepen en hieraan werken was belangrijk en waardevol.

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

Stap 2: Bewustwording van je eigen verwachtingen

Je maakt inzichtelijk welke verwachtingen jij (en/of jouw collega's) zelf hebt van individuele leerlingen. Er zijn verschillende tools die daarbij kunnen helpen:

- **Observaties**
  Collega's observeren elkaar in de klas en richten zich daarbij op de interacties met de kinderen. Daarna reflecteren zij samen op het verloop van deze interacties en welke verwachtingen daarin tot uiting komen. Om gericht te observeren kun je een observatieschema gebruiken, zoals het codeerschema ontwikkeld door het NRO. Middels dit codeerschema kun je bekijken welk gedrag (van leerkrachten en leerlingen) past bij een growth of fixed mindset (zie stap 3b). https://www.nro.nl/sites/nro/files/migrate/Eindverslag-405-16-383-1.pdf
- **60 seconden over mijn leerling**
  Bij de activiteit *'60 seconden over mijn leerling'* beschrijf je in 60 seconden wat jouw beeld is van een leerling. Enkele collega's doen dit ook. Vervolgens bespreken jullie de overeenkomsten en verschillen, maar ook hoe deze verwachtingen kunnen doorwerken in jullie onderwijs en daarmee de prestaties van de leerling beïnvloeden. Een uitgebreide beschrijving van deze activiteit met stappenplan vind je op pagina 2 in het rapport op de volgende website: https://www.onderwijskennis.nl/sites/onderwijskennis/files/media-files/ACTIVITEITEN%20BIJ%20LEIDRAAD%20HOGE%20VERWACHTINGEN-1.pdf
- **Non-verbale communicatie**
  De verwachtingen die je hebt van leerlingen is vaak ook zichtbaar in je non-verbale gedrag en communicatie[6]. Hoge verwachtingen hangen bijvoorbeeld samen met een vriendelijke uitstraling (veel glimlachen) en veel oogcontact. Het is daarom belangrijk dat je je bewust wordt van je eigen non-verbale communicatie en dat je deze zo nodig aanpast.

6 Rosenthal, 1994; 2002

"Ik denk dat wij als leerkrachten nu op een andere manier kijken naar de keuzes die we maken in de klas. Ja, dat ze dat gevoel ook hebben van: oké, we zijn ons bewust geworden van het belang van hoge verwachtingen en van onze eigen verwachtingen en de impact daarvan. En ik denk dat dat een hele belangrijke stap is. Want heel veel leerkrachten, en ook leidinggevenden, gaan heel snel, onbewust een bepaald waardeoordeel koppelen aan bepaalde kenmerken van een leerling. Dat gaat héél snel, soms in bepaalde gesprekken dan wordt gezegd -"ja, maar die heeft dié ouders [...]" En dan denk ik dat de leerkrachten die mee hebben gedaan in die [hoge verwachtingen] interventie [uit de Werkplaats], dat die 't echt wel een stuk minder doen en bewust zijn van wanneer ze dat soort gedachten hebben."

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

Stap 3: Onderwijs geven vanuit hoge verwachtingen

Je gaat onderwijs geven vanuit hoge verwachtingen. Leerkrachten die werken vanuit hoge verwachtingen stellen heldere, passende en ambitieuze (maar tegelijkertijd ook haalbare) doelen op voor hun leerlingen en evalueren het leerproces regelmatig: welke stappen zijn er nodig? Moet ik de doelen bijstellen? Individuele leerdoelen leiden ertoe dat de leerling gemotiveerder is en meer autonomie ervaart in het leerproces.[7] Doelen, mits passend en concreet, zorgen voor motivatie en betrokkenheid van leerlingen. Je kunt deze doelen ook gebruiken om leerlingen meer zelf te laten bepalen hoe ze het doel kunnen behalen.
Je kunt op verschillende manieren onderwijs geven vanuit hoge verwachtingen. Hieronder beschrijven we aanpakken/activiteiten waarvan verschillende (internationale) onderzoeken hebben aangetoond dat ze effectief zijn en die in de WOA zijn uitgeprobeerd en positief zijn geëvalueerd.

a. Groepeer flexibel

Het is belangrijk dat je varieert in hoe je je leerlingen groepeert. Vaak worden leerlingen ingedeeld op basis van hun niveau in vaste niveaugroepen. Maar als je lesgeeft vanuit hoge verwachtingen, is het juist belangrijk om flexibel te groeperen[8], bijvoorbeeld op basis van bepaalde doelen of deelonderwerpen waar leerlingen aan gaan werken, of door leerlingen zelf maatjes te laten kiezen. Je deelt leerlingen dus niet voor elke rekenles in vaste groepen in, maar groepeert ze bijvoorbeeld op basis van hun beginsituatie voor het rekenonderdeel dat in de les centraal staat (bijv. rekenen met kommagetallen). Zo voorkom je dat je leerlingen vastpint op een bepaald niveau (vanuit de verwachting dat ze het niet beter kunnen) en dat leerlingen het gevoel krijgen dat ze daar niet bovenuit kunnen komen.

7 Rubie-Davies, 2014, Hoofdstuk 12-13

8 Rubie-Davies, 2014, Hoofstuk 9

"Ja, eigenlijk vond ik het achteraf veel logischer, want ik heb me [voor dit Werkplaatsproject] gewoon keurig aan de handleiding van de methode gehouden waarin staat als ze dit niet halen, gaan ze F maken. Maar eigenlijk blijkt in de praktijk dat de leerlingen per doel heel verschillend scoren. Dus een leerling, die kan wel op het onderste niveau werken, maar als er dan bijvoorbeeld ineens een les komt waar het niet over automatisering gaat, maar ineens over breuken, dan lukt dat ineens wel. En dan kunnen ze daar wel een stapje hoger van maken. Dus eigenlijk dacht ik ook: ja, waarom zouden ze dat eigenlijk ook niet gewoon kunnen doen? En dat zorgde bij de leerlingen ervoor dat ze daar ook gemotiveerder door werden van: oh kijk, ik kan gewoon het hoogste niveau maken. Dat gaf ze ook meer zelfvertrouwen. Dus voor mij voelde dit als een meer logische werkwijze dan alleen maar: jij mag dit, jij mag dat, en er is geen ruimte."

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

b. Stel vragen en geef feedback vanuit een groeimindset

Je kunt hoge verwachtingen aan kinderen communiceren door vragen te stellen en feedback te geven vanuit een *groeimindset*. Als je werkt vanuit een groeimindset beschouw je intelligentie als een flexibele eigenschap die kan worden ontwikkeld, bijvoorbeeld door hard te werken, instructies van anderen op te volgen, of door je aanpak te veranderen/een nieuwe strategie te proberen[9]. Benader je kinderen echter vanuit een *fixed mindset*, dan zie je intelligentie als een onveranderlijke eigenschap en benadruk je persoonlijke kenmerken en uitkomsten. Als je vanuit een groeimindset met leerlingen communiceert, dan stel je vragen en geef je feedback die is gericht op het leerproces van de leerling (zijn/haar inzet, strategie en acties).

De volgende feedback en vragen[10] passen bij een groeimindset[11]:

- *Goed gewerkt!* (in plaats van *Jij bent slim*)
- *Van fouten leer je* (in plaats van *Niet iedereen kan goed zijn in rekenen, jij bent goed in andere vakken*)
- *Ik zie dat je vooruit gaat* (in plaats van: *Je hebt alles goed, dan zal je de volgende toets vast ook goed maken*)

9 Dweck & Molden, 2005

10 Voerman, 2018: Didactisch coachen

11 De Ruiter & Thomaes (https://doi.org/10.17505/jpor.2020.22404)

- *Je had dit anders moeten aanpakken* (in plaats van *Je bent geen goede rekenaar of: nee dat is een fout antwoord*)
- *Hoe zou je dit anders kunnen doen?* (in plaats van *Hoeveel vragen had jij fout?*)
- *Hoe ben je aan het antwoord gekomen?* (in plaats van: *Wat is het goede antwoord?*)

"En dat ging over dat je tegen een kind zegt: "Ja, jij bent misschien wat minder in rekenen, maar jij hebt weer hele andere kwaliteiten. Je bent heel goed in taal." En dat is echt iets wat je van eigenlijk alle leerkrachten wel een keer terughoort, dat ze dit zeggen tegen leerlingen. En dat moet je gewoon écht niet doen. Want dan denkt zo'n kind: ja, ik ben toch niet goed in rekenen, wat kan ik er nu verder aan doen, het maakt allemaal niet zoveel uit. Laat maar [...]. Ja, dus dat was voor mij wel eentje, waardoor je ook bewuster bezig bent met: oké, luister, dit lukt misschien niet - hoe ga je zorgen dat je dat gaat ontwikkelen? Wat heb je daarvoor nodig?"

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

c. Geef leerlingen eigenaarschap/autonomie

Je kunt hoge leerkrachtverwachtingen zichtbaar maken door je leerlingen autonomie/eigenaarschap te geven. Als je individuele leerlingen bijvoorbeeld zelf het niveau van een verwerkingsopdracht laat bepalen, krijgen leerlingen die minder goed presteren de kans om een opdracht op een uitdagender niveau te doen.

"Ja, wij hebben met zowel rekenen als taal geprobeerd om de keuzevrijheid te geven. (…) En waarin je dan ziet dat kinderen heel mooi zelf de keuze kunnen maken wat ze uiteindelijk misschien makkelijker of moeilijker vonden. En ik merkte wel - zeker met 't taalonderdeel: dan mogen ze zelf een les kiezen op het doel wat zij nog moeilijk vonden. En dan zie je heel mooi dat kinderen van zichzelf grotendeels wel weten wat ze eigenlijk nog lastig vonden en dan daarmee te beginnen, zeg maar. Je ziet daar grotendeels wel dat ze dat heel goed zelf kunnen indelen."

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

"En wat er uiteindelijk is gebeurd, is dat eigenlijk veel meer leerlingen op dat hogere niveau zijn gaan werken, in plaats van dat je iemand indeelt van: nou, jij scoort dit op de vorige toets, dus jij gaat nu dat vakje maken. En, ja, ik heb wel gezien dat bij een aantal leerlingen hun zelfvertrouwen daar heel erg van is gegroeid, omdat ze zichzelf eigenlijk lager inschatten dan wat ze uiteindelijk toch konden."

(Citaat van een leerkracht die betrokken was bij de hoge-leerkrachtverwachtingen-aanpak in de WOA)

d. Start het schooljaar met een open blik

Kijk bij de start van het schooljaar met een open blik naar je nieuwe leerlingen. Het is gebruikelijk dat

leerkrachten informatie over hun leerlingen overdragen aan de leerkracht die de groep het volgende jaar gaat lesgeven. Deze overdracht weerspiegelt vaak de (al of niet terechte) verwachtingen van de leerkracht die de overdracht verzorgt. Zo kan de overdracht de verwachtingen van de nieuwe leerkracht onnodig en/of nadelig beïnvloeden. Het is daarom zinvol dat je als team nadenkt over de manier waarop je de overdracht vormgeeft.

Enkele suggesties hiervoor:

- Houd de overdracht zo feitelijk mogelijk: vermeld toetsresultaten, eventuele diagnoses en overige feitelijke gegevens.
- Vertel in de overdracht niet te veel over het gedrag van de leerlingen om te voorkomen dat de leerkracht bevooroordeeld begint met de relatie met de betreffende leerling. Bedenk dat het gedrag van leerlingen vaak snel zichtbaar wordt voor de nieuwe leerkracht.
- Probeer het eens uit om de overdracht (gedeeltelijk) wat later, na de start van het schooljaar, te houden. Dit geeft de nieuwe leerkracht meer kans om het jaar met een open blik te starten.

Twee belangrijke kanttekeningen hierbij zijn:

- Er zijn gegevens over leerlingen die de nieuwe leerkracht echt moet weten. Het gaat erom te bedenken welke informatie echt noodzakelijk is en hoe je deze overbrengt.
- Je hoort als leerkracht ook op andere manieren van alles over toekomstige leerlingen, bijvoorbeeld op het schoolplein of in de teamkamer. Des te belangrijker is het om bewust met een open blik met je nieuwe groep te starten. Je kunt aan het begin van het schooljaar ook startgesprekken voeren, waarvoor je de ouders uitnodigt, maar juist ook de leerling zelf.

Op de volgende website vind je nog meer aanpakken en activiteiten om onderwijs te geven vanuit hoge verwachtingen: https://www.onderwijskennis.nl/artikelen/leidraad-onderwijs-vanuit-hoge-verwachtingen).

3. Wat zijn belangrijke randvoorwaarden?

Er zijn een aantal zaken waar je rekening mee moet houden als je vanuit hoge leerkrachtverwachtingen wilt gaan werken.

- Werken aan hoge verwachtingen kun je alleen doen, maar is het meest effectief als je dit samen met collega's doet. Dat kan tijdens een studiedag, maar ook door middel van **collegiale consultatie**. Je benut de kracht van het team door van en met elkaar te leren. Het is van belang dat leerkrachten niet alleen in hun klas een **open cultuur** creëren, maar dat er ook in het team sprake is van een open cultuur.

- Het vergt tijd om hier samen (of alleen) aan te werken. Misschien kan het worden vastgelegd in de normjaartaak van de school?
- Blijf reflecteren op het verloop van aanpakken/activiteiten. Als je merkt dat een bepaalde aanpak niet goed werkt voor jouw groep of voor bepaalde leerlingen, kijk dan wat je kunt aanpassen. Bijvoorbeeld: als je ziet dat bepaalde leerlingen het lastig vinden om zelf een verwerkingsopdracht of maatje te kiezen, begeleid ze hier dan bij.

"Maar dat [het samenwerken met collega's] is natuurlijk het meest waardevolle, omdat je elkaar aan het denken zet, elkaar ook tips kunt geven van: hey, je kan dit uitproberen. Ja, dus dat bij elkaar komen was in mijn ogen hetgeen wat ervoor zorgde dat we hiermee aan de slag konden - we kwamen al best wel snel met ideeën om uit te voeren in de groep."

(Citaat van een leerkracht die deelgenomen heeft aan de WOA-interventie)

4. Meer weten?

Wil je meer weten over dit onderwerp?

- Meer informatie, waaronder een podcast over werken aan gelijke onderwijskansen, o.a. vanuit hoge verwachtingen: https://woa.kohnstamminstituut.nl/onze-projecten/gelijke-onderwijskansen/producten/
- Een website vol met interessante literatuur, maar ook concrete activiteiten: https://www.onderwijskennis.nl/artikelen/leidraad-onderwijs-vanuit-hoge-verwachtingen
- Rubie-Davies, C. (2014). Becoming a High Expectation Teacher. Milton Park: Taylor & Francis.
- Denessen, E. (2017). *Verantwoord omgaan met verschillen: sociaal-culturele achtergronden en diffferentiatie in het onderwijs* [Inaugurale rede]. Leiden Universiteit.
- Rosenthal, R., & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom: Teacher expectations and pupils' intellectual development.* Ney York: Holt
- Van der Bergh, L. (2018). *Waarderen van diversiteit.* Lectorale rede. Eindhoven: Fontys.

Wil je een afspraak maken of advies over dit thema?

Maak dan een afspraak maken met leerkracht Denise Stolker (d.stolker@caleidoscoop.asg.nl) en/of UvA-onderzoekers Lisa Gaikhorst (l.gaikhorst@uva.nl) en/of Olmo van der Mast (o.vandermast@uva.nl).

Deze handreiking is samengesteld door het thema team 'Hoge leerkrachtverwachtingen' in het NRO-project Werkplaats Gelijke Kansen (WOA).

Leden van het thema team zijn:
Denise Stolker (Caleidoscoop)
Kylie Gelderman (Caleidoscoop)
Rosemarijn van Caspel (Caleidoscoop)
Anne-Marie van Muijen (Onze Wereld)
Minggus Hentzepeter (De Brink)
Inti Soeterik (Universiteit van Amsterdam)
Olmo van der Mast (Universiteit van Amsterdam)
Lisa Gaikhorst (Universiteit van Amsterdam)

Colofon

Redactie: Elise Schouten
Vormgeving: BUREAUBAS
Druk: Drukproef
Productie: Rosenmullers Communicatie & Organisatie

Augustus 2022

WOA werkplaats onderwijsonderzoek amsterdam

NRO NATIONAAL REGIEORGAAN ONDERWIJSONDERZOEK